

Denizli Çevresi Örneğinde Devrinde Helal Kazancı Sağlayan Bir Kurum Olarak Ahîlik ve Ahî Zaviyeleri[♦]

Kemal Ramazan HAYKIRAN^{ID}*

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın, Türkiye

Öz

Ahîlik, Ortaçağ Anadolu'sunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumların başında gelmektedir. Ahîlik teşkilatı, yüksek ahlaka mensup kişileri bir araya getiren bir kültür ortamıdır. Osmanlı kültür tarihinde önemli yer tutan Ahîlik, kuruluşundan itibaren bütün gücünü başta gençler olmak üzere özellikle sanatkar ve esnafı bir bağ ile birbirlerine bağlamış, onları manevî ve ahlakî yönden eğitmeyi böylece yüksek seviyeli bir toplum üretmeyi kendine hedef bilmiştir. Ahîlik ilk meslek teşkilatı ve ciddi anlamdaki ilk mesleki eğitim kurumu olma özelliğini göstermekteydi. Ahîlik, sadece mesleki saha ile ilgili olmayıp dinî, ahlakî, toplumsal, kültürel ve siyasi fonksiyonları da bünyesinde barındıran Anadolu'ya ait köklü bir değerdir. Doğu ile Batı arasında önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ve verimli tarım arazilerine sahip olan Denizli ve çevresi tarihin her döneminde canlı bir ticarî hareketliliğe sahip olduğu gibi köklü şehircilik geleneği sayesinde oldukça erken dönemlerden itibaren zengin bir esnaf kültürünü bünyesinde barındırmaktaydı. Bu zengin ve kadim şehrin yeni sahipleri olan Türkler, bu muhite geldikleri XIII. yüzyılın sonundan itibaren kendilerine ait şehir kültürlerini dolayısıyla da esnaf teşkilatlarını Denizli ve çevresine taşıyarak burada çok daha zengin bir çarşı kültürü oluşturmuşlardı. Beylikler döneminde Türk hâkimiyetine giren ve Osmanlı Devleti zamanında ise canlı bir şehir kültürüne kavuşan bölgede Türklerin kendine ait esnaf teşkilatı olan Ahîliğin çok erken dönemlerinden itibaren derin ve belirleyici etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahîlik, ahî zaviyesi, Denizli, Batı Anadolu

* Corresponding Author: krhaykiran@gmail.com

♦ Bu çalışma Adnan Menderes Üniversitesi bünyesinde 2019 yılında tamamlanan *Aydın İlinde Ahîlik ve Ahî Kültürü* başlıklı BAP projesi çerçevesinde kaleme alınan aynı başlıklı kitabımızdan üretilmiştir.

Gönderilme/Received: 19 Kasım 2023

Kabul/Accepted: 12 Aralık 2023

Yayınlanma/Published: 31 Aralık 2023

In the Example of Denizli Environment Ahi Order and Ahi Zaviyas as an Institution that Provided Halal Earnings in its Period

Abstract

Akhism is one of the leading institutions that shaped the social and cultural life of medieval Anatolia. The Ahi organization is a cultural environment that brings together people of high moral values. Akhism, which has an important place in the Ottoman cultural history, has connected all its strength, especially young people, especially artists and tradesmen, with a bond since its establishment, and has aimed to educate them spiritually and morally, thus producing a high-level society. Ahi Order was the first professional organization and the first serious vocational education institution. Akhism is a deep-rooted value belonging to Anatolia, which is not only related to the professional field but also includes religious, moral, social, cultural and political functions. Denizli and its surroundings, which are located on important trade routes between the east and the west and have fertile agricultural lands, have had a lively commercial activity in every period of history and have included a rich tradesman culture from the very early periods thanks to its deep-rooted urban planning tradition. The Turks, the new owners of this rich and ancient city, came to this neighborhood in the 13th century. Starting from the end of the century, they moved their own city culture and therefore their tradesmen's organizations to Denizli and its surroundings, creating a much richer market culture there. It is understood that the Akhism, the Turks' own tradesmen's organization, had a deep and decisive influence in the region, which came under Turkish domination during the Principalities period and gained a vibrant urban culture during the Ottoman Empire, from the very early periods.

Keywords: Ahî Order, ahî lodge, Denizli, Western Anatolia

1. Giriş

Anadolu'daki erken dönem Türk yerleşimi sistematik bir fetih olmaktan öte büyüklü küçüklü göç gruplarının Anadolu'ya gelerek kırsal yöre halklarıyla uzlaşması ve ekonomik kaynakları paylaşmasıdır. Türkler denizlere ulaşmadıkça, uluslararası ticaretin dışında kalacaklarını gördüklerinden Anadolu Yarımadasını çevreleyen yabancı kuşatmasını kırarak denizlere ulaştılar. Bu sürecin en önemli aktörleri arasında Küçük ve Büyük Menderes Nehirleri arasında kalan verimli alanları hâkimiyeti altına alan Aydınogulları gelmektedir. Bugün kendi isimleri ile anılan Aydın ve çevresini Türk ve İslam kültürü ile tanıştıran Aydınogulları bu bölgedeki ilk Türk varlığı olma özelliğini taşımaktadır. Aydınogulları'nın ardından aynı siyasî ve sosyo-ekonomik yapıyı Osmanlılar da devam ettirmişlerdi. Gerek Aydınogulları'nın başlattığı Türkleştirme politikasının gerekse buradaki Türk varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti'nin en önemli yardımcı sosyal hayata yön veren Ahîler olmuştur.

Ahîlik, Ortaçağ Anadolusunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumlardan biridir. Kökeni daha çok fütüvvet anlayışına dayalı tasavvufî ve ahlakî geleneklerdir. Ahîlik Teşkilatı, yüksek ahlaka mensup kişilerin toplandığı bir yer olarak kabul edilmiştir. Ahî ahlakı, temelde Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerine dayanmaktadır. Osmanlı kültür tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Ahîlik, kuruluşundan itibaren bütün gücünü başta gençler olmak üzere özellikle sanat erbabını bir örgüt etrafında toplayarak onları manevî ve ahlakî yönden eğitmeye ve yükseltmeye yönelmiştir. Meslek teşkilatı ve yaygın eğitim kurumu olarak ciddi anlamdaki ilk mesleki eğitim kurumu olma özelliğini gösteren Ahîlik kurumunun faaliyet alanı, sadece meslekî saha ile ilgili olmayıp dinî, ahlakî, toplumsal, kültürel ve siyasî fonksiyonları da bünyesinde barındırmıştır. Bu çalışmada Ahîlik Teşkilatı'nın Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel gelişiminde oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ahîlik, XIII. yüzyıldan itibaren yaklaşık 500 yıl Anadolu'da etkili olmuş bir teşkilatın adıdır. Ahlakî, askerî ve siyasî alanlar ile birlikte, özellikle sosyal ve ekonomik alanlarda oldukça etkili olan bu teşkilat; günümüzün sosyal güvenlik kuruluşları, esnaf ve sanatkâr odaları, kooperatifçilik, sendikacılık, belediyecilik gibi teşekküllerin işlevlerini görmekle beraber bütün bunların ötesinde, –belki de günümüzde karşılığı bulunmayan– iş ahlakını şekillendiren bir kurum olarak önemli işlevler görmüştür. Anadolu tarihini ve kültürünü derinden etkileyen Ahîlik sadece Selçuklularda ve Osmanlılarda görülmemiş Türkiye tarihinin bütünün bir parçasını oluşturan Beylikler Döneminde de etkin bir biçimde Ahî faaliyetlerinin sürdürüldüğü görülmektedir.

Aydın ve çevresinde de yoğun bir Ahî varlığı ve faaliyetinden tarihî kayıtlar bahsetmektedir. XIV. yüzyılda Aydınogullarını görme imkanına kavuşan meşhur seyyah İbn Battûta pek çok Ahî şeyhinden ve Ahî zaviyesinden bahsetmektedir. Devlet Arşivlerinde bulunan pek çok kaynak da bu haberlere şahitlik etmektedir. Ahîler yayıldıkları her coğrafyada olduğu gibi Aydın ve çevresinde de sosyal ve kültürel hayatın merkezini oluşturmuşlardı. Batı Anadolu'da Aydınogulları Beyliği zamanında yaşanan kültürel değişimin en önemli aktörü olan bu tarikatlar Osmanlı hâkimiyeti sürecinde de aynı kültürel ve düşünsel yapının korunmasını ve güçlenmesini sağlamışlardı. Batı Anadolu tarihinde oldukça önemli yer tutan bu Ahî Ocakları üzerinde yapılan çalışmalar bir elinin parmaklarını geçmemektedir. Aydınogulları ile başlayıp Osmanlılarda değişim ve dönüşümün başladığı erken modern dönem olarak kabul edilen XVII. yüzyıla kadarki dönemin bir bütünlük taşıdığı görülmektedir. XIII. yüzyılda Anadolu'da, Balkanlar'da, Kırım'da Türkler tarafından kurulan esnaf, sanatkâr ve üretici (sanayi) birlikleri ile bu birliklerin uyguladıkları ahlâkî, siyasî, iktisadî, felsefî duygu ve prensipler anlamına gelir.

Anadolu'da birliği, refahı, toplum düzenini sağlayan ve halkın maddî, manevî tüm ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda teşkilâtlanan sivil toplum kuruluşudur. Ahîliğin teşkilât yönünü yoğun bir şekilde karşılaştıkları Ahî birliklerinin benzerlerini diğer İslam ülkelerinde de rastladıklarını söylemektedirler. Fakat bu kurumlarla Ahî birlikleri arasında önemli farklılıklar tespit edilmiştir

XIV. yüzyılda Türk Beyleri tarafından feth edilen Batı Anadolu'da da Ahîlik önemli bir yere sahip olmuştu 166 Nolu Mufassal Tahrir defteri başta olmak üzere pek çok tımar defteri ve vakıf kaydında Ahî varlığına rastlanılmaktadır. Ahî Evran tarafından şekillendirilen Ahîlik Teşkilatı'nda Ahî Evran'dan sonraki Ahî liderlerine "Ahî Baba" denilmektedir. Bir şehirde buluna bütün esnaf kollarının her birinin kendi başlarında bir reisleri bulunmaktaydı. Bunların hepsini kuşatan en baştaki Ahî, reisine ise Ahî Baba adı verilmekteydi.(Kazıcı,1988:527) Ahî Babaları kendilerine göre has bir usulü olan seçim ile tayin edilmekteydi. Esnaf kendi arasında kendi usulünce Ahî Babalarını belirledikten sonra bu kişinin adını şehrin kadısına bildirirdi. Kadı da bu ismi payitahta bildirir Padişah da bu kişi adına bir berat çıkartırdı. Böylece Ahî Babası resmen tayin edilmiş olurdu. Seçimle belirlenen ve padişah beratı ile de tasdik edilen Ahî Babasının esnaf üzerinde ciddi bir ağırlığı vardı. Esnaf arasında çarşıda bir sorun çıktığında kadıya gitmeden önce Ahî Babasına danışılır, onun kanaati alınırdı. Arşiv kayıtlarından ve anlatılardan pek çok olayın mahkemeye aksatmadan Ahî Babasının ağırlığı ile çözüldüğü anlaşılmaktadır. Ahî Babaları çarşyı pek çok yönden denetleyen güçlü kimselerdi. İdarî olarak Osmanlı yerel sisteminin bir parçası olarak da kabul edilen Ahî Babaları manevî açıdan ise Kırşehir'deki Ahî Evran Zaviyesi postnişinine bağlı idiler. Bu sebeple Kırşehir'de Ahî Evran Zaviyesi'nde postnişinI olan Ahî Baba yılın belli zamanlarında şehir ve kasabalara gidip esnafı ziyaret eder onların meselelerini çözmeye çalışır, ustalık mertebesine erişenlerle ilgili törenlere katılır ve şed kuşatır ve nihayetinde Kırşehir'e dönerdi (Küçükdağ, 2014) Bunun dışında ise "Osmanlı ülkesindeki bütün Müslüman sanatkârlar, Ahî Babalardan ve onların yetki verdiği kişilerden aldıkları izin belgesiyle iş görür, sanat icra eder ve satış yapabilirlerdi. Ayrıca Ahî Babalar, emirlerindeki idareciler vasıtasıyla esnaflığa aykırı hareketlerde bulunanları kontrol eder ve cezalandırırlardı." (Kazıcı: 1988: 527).

Ahîlik en nihayetinde tasavvufî bir yapılanma olduğu için Ahî Babaları da diğer sufi gruplar gibi bir zaviye etrafında faaliyetlerini sürdürmekteydiler. "Zaviye, yerleşim merkezlerinde veya yollar-geçitler üzerinde kurulan, bir şeyhin yönetiminde, bir tarikata mensup dervişlerin yaşadıkları ve ilgililerin ya da görevlilerin gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek maddeleri ve yatacak yer sağladıkları, bina yahut binalara verilen isimdir."(İlker Yiğit,2013:963) olarak tanımlanmaktadır. Burada yöneticisi olarak şeyh ifadesi kullanılsa da Halil İnalıcık'ın Ahî Teşkilatı ile ilgili yorumu da şu şekildedir: "Zaviye kuran şeyhler farklı tarikatlara bağlıydılar, ancak bunların çoğu "Ahî" unvanını taşımaktaydılar. Bunlar Rumeli'nin yeni fethedilmiş topraklarında yüzlerce zaviye kurdular. Ahî fikri bir tarikat olmaktan daha ziyade sosyal bir teşkilat idi. 1330'da Anadolu'yu ziyaret etmiş olan İbn-i Battuta bunların canlı bir tasvirini yapmıştır." (Erdoğan,2000: 41). İbn-i Battuta'nun seyahatnamesinden Ahîlik ile edindiğimiz bilgilerin yanında zaviyelerin işleyişi hakkında da eddiğimiz bilgilerde yukarıda bahsi geçen zaviye tanımlarını

¹ Postta oturan, tekkenin şeyhi olan kimse. Postnişin, tarikatlarda, dergâhta posta oturan, yani o dergâhın başında bulunan şeyhe verilen isim. Postnişin olan kişi o tarikatta merkezi otorite hükmündedir. Onun destur verdiği, vekâlet verdiği halifeleri vardır.

kanıtlar niteliktedir. İbn-i Battuta, seyahat ettiği birçok yerde zaviyelerde konaklamış, zaviyenin yönetimini idare eden Ahî Şeyhlerinin birçoğundan hürmet gördüğünü ifade etmiştir. Zaviyelerin yönetimi ve görevleri ise şu şekilde ifade edilmektedir:

“Zaviyeler devletin kurulmasında hizmet etmiş, hürmete layık bazı Ahîlere, Babalara ve Alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup şehir ve kasaba kenarında, köy civarlarında ve yol uğrağında bulunurlardı. Bunlar yeni fethedilen yerleri şenlendirmek, askeri sevk ve idareyi kolaylaştırmak, iç ve dış turizm ile ticaretin engellerini ortadan kaldırmak, fikir ve mal naklini sağlamak, ahlaksızlara doğru yolu göstermek, ümitsizlere kurtarıcı eli uzatmak, dolayısıyla sosyal, ekonomik ve siyasi hayatı kuvvetlendirmek gibi gayelerle, mühim noktalarda vazifelerini sürdürmüşlerdir. Zaviyedar denilen zaviye sahibini kendisine vakıf olarak verilen yeri ekip, biçerek buranın gelirini zaviyesine sarf ederdi; zaviyeye uğrayan her yolcu burada yiyecek, içecek ve yatacak bir yer bulurdu. Köprü, çeşme ve sair içtimai hayata hizmet eden Şeyhler de ya vakıf suretiyle veya buraların tamiri için yapacakları hizmete mukabil vergi ve resimlerden affedilmiş bir kısım köylü tarafından idare edilirdi.” (Yiğit, 2013: 963).

İbn-i Battuta'nın Denizli şehrine ilk girdiklerinde başlarına gelen olaydan yola çıkarak Denizli Ahîleri ve Denizli'deki Ahî kültürü hakkında önemli bilgiler elde etmekteyiz. İbn-i Battuta ise yaşadıkları olayı şu şekilde aktarmıştır:

“Beldiye dühûlümüzde, çarşûdan geçerken, bazı eşhâs dükkanlarından çıkub hayvanlarımızın dizginlerinden tuttular. Diğerleri bunlara mani olmaya çalıştılar. Aralarındaki anlaşmazlık uzadı gitti. Hatta birbirlerine bıçak çekecek hale geldi. Bizce ne söyledikleri malum olmadığı cihetle korkarak, bunların yol kesen Germiyânlılar, buranın da onların ülkesi olduğunu ve mallarımızı yağmalama niyetinde bulduklarını zannettik. Bu sırada Allah'ın lütfu ile Arapça bilen bir hacıya rastladık. Birbirleriyle münâkaşa edenlerin maksatlarını sordum... Bunların Ahîlere mensup kimselerden olduğunu ve bizi öncelikle kendi zaviyelerinde misafir etmek istedikleri için birbirileri ile çekiştiklerini ifade etmesi üzerine “ulüvvü cenâblarına” yani âlicenâblıklarına, cömertliklerine hayran oldum.” (Şeker, 2000: 20).

demıştır. Buradan anladığımız kadarıyla Denizli'de bulunan Ahîler şehre gelen misafirlere ikramda bulunmak, onları ağırlamak için birbirleri ile yarışa girmekten geri durmamışlardı. İbn-i Battuta kendilerini misafir etmek için münakaşa ettiklerinden bahsettiği Ahî gruplarından birinin Ahî Sinan, diğerinin ise Ahî Duman Zaviyesi olduğundan bahsetmektedir. Bu zaviye mensuplarının ya değişik meslek sahibi ya da ticaret yapan kimseler olduklarını, çarşıda dükkânlarının bulunduğunu nakletmiştir.(Mehmet Şeker,2000,20) Bunun dışında ise seyahatnâmeden edindiğimiz bir diğer önemli bilgi ise Ahîlerin silahlı olduklarıdır. İbn-i Battuta bu durumu şöyle aktarmıştır:

“...bayram için bütün bölge halkının iştirak ettiği bir namazgâh olduğunu şu ifadelerden anlamamız mümkündür: “Sultan askerleriyle çıktığı gibi, Ahîler de silahlı oldukları halde çıkmışlardır. Her çeşit sanat erbâbının yanında düzgün kıyafetli birer topluluk meydana getirmeleri ve silahları ile birbirleriyle adeta yarıştıkları görülmektedir. Meslek sahipleri sığır ve koyunları ve ekmek yükleri ile çıkarlar. Mezarlıkta hayvanları keserek, etleri ile ekmekleri fakirlere dağıtırlar, sadaka ederler. Bunlar öncelikle mezarlığa giderler, daha sonra namazgâha gelirler. Bayram namazının kılınmasından sonra sultan ile birlikte onun ikâmetgahına girdik. Yemekler hazırlandı. Fakîhler şeyhler ve Ahîlere mahsus olmak üzere ayrıca bir sofraya düzenlendiği gibi, fakirler ve düşkünler için de başkaca bir sofraya kurulmuştu. O gün sultanın kapısından fakir veya zengin hiç kimse geri çevrilmezdi.” (Şeker, 2000: 22).

Bununla birlikte ise İbn-i Battuta ilk Ahî Sinan Zaviyesi'nde konakladıklarını ardından ise Ahî Duman Zaviyesi'nin mensuplarının onları almaya geldiklerini ve Ahî Duman Zaviyesi'nde de kaldıklarını orada da kendilerine ikramlarda bulunulduğundan bahsetmiştir (Şeker, 2000: 75).

Evliya Çelebi ise Seyahatnâmesinde Denizli'deki Ahîlerden bahsederken ilk olarak zikrettiği isim Ahî Evran'dır. Evliya Çelebi Ahî Evran için:

“Hacı Bektaş-ı Veli, Molla Hüınkar, Şems-i Tebrizi, Sadrettin Konevi hazretleri ile dost ve arkadaş olmuş ulu sultandır. Birçok kerameti görülmüştür. Bu kerametlerinden biride şudur. Kayseri’de debbağlık ederken “Miriye öşür vermez” diye biri hâkime şikayet eder. Derhal hacibler gelerek Ahî Evrânı bağlamaya kalkınca dükkân içinde bir evrân belirir ve haciblerin üzerine hücum eder. Hacibler hâkime gelerek durumu anlatırlar. Böylece Ahî Evrân yani evrân kardeşi diye isimlendirilir. Daha sonra Kayseri’den Denizli’ye göçen Ahî Evrân burada vefat eder. Kırşehir’de bir Ahî Baba vardır ama bu Ahî Evrân Baba değildir. Debbağ esnafının şeyhidir, bu yüzden debbağlara “Ahiler” derler.” (Akbulut, 2008: 107).

şeklinde bahsetmiştir. Evliya Çelebi’nin bahsetmiş olduğu Ahî Evran Baba ile Ahîliğin kurucusu olan Ahî Evran karıştırılmamalıdır. Her ikisinin de Kayseri’den Denizli’ye gelmiş olması soru işareti yaratabilir ancak aynı kişi olmadıkları seyahatin (1671) ve Ahî Evran’ın Denizli’ye geliş tarihinden (1245) anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi’nin Kırşehir’de bulunduğunu bahsettiği Ahî Evran 1245 yılında Denizli’ye gelmiş burada bir süre kaldıktan sonra Konya’ya gitmiştir. 1261 yılında da Kırşehir’de vefat etmiştir. Bu sebeple Evliya Çelebi’nin bahsettiği Ahî Şeyhinin 1245 yılında Denizli’ye gelen ve Ahîliğin kurucusu olan Ahî Evran olması mümkün değildir.

Ancak Ahî Evran’ın bahsi geçmişken Denizli’ye neden geldiğinden ve Denizli’de neler yaptığından bahsetmek gerekir. Ahî Evran Azerbaycan’ın Hoy Kasabası’nda doğmuş, tefsir, hadis, kelim, fıkıh ve tasavvuf alanında birçok eser vermiş önemli bir Ahî şeyhidir. Aynı zamanda felsefe, tıp ve kimya bilimleri ile uğraşmıştır. Ahî Evran Anadolu’ya geldikten kısa bir süre sonra Kayseri’ye yerleşmiş burada bir deri işletme atölyesi kurarak şeyhi ile beraber Anadolu’nun şehir ve kasabalarını dolaşarak Ahîlik kültürünü ve geleneğini yaymaya başlamıştır. Selçuklu Hükümdarı I.Âlâü’-d-din Keykubat’ın desteğiyle de Ahî Evran Ahîliği bütün Anadolu’ya yaymaya başlamıştır. Ardından I.Âlâü’-d-din Keykubat’ın isteği üzerine Konya’ya giden Ahî Evran teşkilatlanmaya burada devam etmiştir. Ancak I.Âlâü’-d-din Keykubat’ın ölümü üzerine yerine oğlu II.Gıyase’-d-din Keyhüsrev tahta çıkmış ve bu süreçte Ahî Evran ve birçok kişi tutuklanarak zor günler yaşamıştır. Bu sıkıntılı günler II.Gıyase’-d-din Keyhüsrev’in ölümü ile son bulmuş, Ahî Evran serbest bırakılmıştır. Ahî Evran’ın Denizli yolculuğu ise serbest kalışından sonra başlamış ve bir yıl kadar Denizli’de kalmıştır. Ancak Sultan II. İzzeddin Keykâvus Denizli’de bulunan Ahî Evran’ı Konya’ya geri çağırmıştır. Böylece Ahî Evran, Ahî Sinan adlı müridini yerine vekil bırakarak Konya’ya doğru yola çıkmıştır. Konya’dan Kırşehir’e yerleştiği 1261 yılında ise Kırşehir’de çıkan bir isyanda öldürülerek vefat etmiştir. Ahî Evran, Denizli halkına gündelik işlerinde ve geçinmelerinde yarar sağlayabilecek olan at eğeri, kolan, kayış, kuskun, ayakkabı, tulum ve torba gibi birçok şeyin yapımını öğretmiştir. Aynı zamanda asıl mesleği olan debbağlık ve deri işleme işçiliği gibi sanat dallarını da Denizli halkına öğretmiştir (Akin, 2011: 376).

Aydın merkezde bulunan Ahîlerin bilgilerine yukarıda zikredilen bilgi ışığında çevrede bulunan zaviyelerin tetkiki yolu ile ulaşılmaktadır. Zaviye isimlerinden hareketle Aydın’da çok fazla Ahînin bulunduğu tespiti rahatlıkla yapılabilmektedir. Sadece isimlerine ulaşılabilen bu Ahî Babalarının hayat hikayelerine ilişkin bilgiler kaynakların yetersizliği sebebiyle yok denecek kadar azdır. Aydın ve çevresi hakkında pek çok konu hakkında olduğu gibi en çok bilgi veren kaynak “166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüıdavidigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları” adlı defterdir. Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında tutulan bu defter Aydın hakkında tafsilatlı bilgi veren en erken tarihli kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu , Aydın Ahîleri ile ilgili olarak “Ahî Baba, Ahî Dede, Ahî Eymân, Ahî Germiyân, Ahî Hâcî, Ahî Halîl, Ahî Hayrü’-d-dîn, Ahî İsrâ’îl, Ahî ‘İvaz, Ahî ‘İvaz bin Hamza, Ahî Kara, Ahî Mahmüd, Ahî Mustafâ, Ahî ‘Osmân, Ahî Papuçcu, Ahî Süleymân, Ahî Şâtır, Ahî Yavaş, Ahî Yegan.”(166 Nolu Defter,1995:79) Gibi isimlere ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Devrine ait defterde yine Aydın ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu defter “T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri(Metin ve İnceleme)” ad altında Mehmet Akif Erdoğan tarafından neşredilmiştir (Erdoğan, 2015: 75).

1. Ahî Paşa Zaviyesi

Osmanlı devrinde Aydın Vilayeti’ne bağlı olan Denizli Sancağı’nın merkezinde bulunan Ahî Paşa Zaviyesi’nin Fatih Sultan Mehmed Han döneminde kurulduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin kurucusu olan Ahî Mahmud, Fatih Sultan Mehmed tarafından yazılan berat ile zaviyenin yönetimini kız kardeşleriyle paylaşmıştı. Takip eden süreç içerisinde

ise II Bayezid Döneminde Zaviyenin idaresinin Sultanın beratı ile Ahî Mahmud'un oğlu Ahî Bali'ye bırakıldığı görülmektedir (Gökçe, 2014: 151). Tarihi kayıtlar incelendiğinde XVI. yüzyıl boyunca zaviyenin idaresinin Ahî Mahmud'ın soyundan gelen Ahî şeyhlerinin elinde bulunduğu anlaşılmaktadır (Gökçe, 2014: 127). Fatih devrinde oldukça az bir gelire sahip olan zaviyenin sadece iki parça bağdan müteşekkil bir varidatı bulunmaktaydı. Fakat II. Bayezid döneminde tekke ve zaviyelerinin yeniden güçlenme sürecinde Ahî Paşa Zaviyesi de etkilenmiş ve gelirleri bir çiftlik arazisi ile 42 kıta bağa ulaşmıştı (Gökçe, 2014: 151).

2. Ahî Âlâü'd-din Zaviyesi

Batı Anadolu'da Ahîlik kültürü ile bir anılacak kadar köklü bir Ahî geleneğine sahip olan Denizli'de bulunan en eski Ahî zaviyelerinden biri olan Ahî Âlâü'd-din zaviyesinin kesin kuruluş tarihi bilinmese de, Osmanlı hâkimiyetinden önce beylikler döneminde var olduğu anlaşılmaktadır. Zaviyenin Ahî Âlâü'd-din isimli bir Ahî Şeyhi tarafından kurulduğu öğrenilmektedir (Baykara, 2007: 194).

1562 tarihli tahrir defterindeki kayıtlara göre, Ahî Âlâü'd-din Zaviyesi'ne sekiz dükkan ile bir kışhanenin gelirleri aktarıldığı gibi bundan başkacada bir miktar bağ ve tarla da tahsis edilmişti. Ahî Âlâü'd-din'in vefatının sonra yerine kendisi ile aynı ismi taşıyan oğlu Ahî Âlâü'd-din Ahî Şeyhi olarak tayin edilmişti (Gökçe, 2014: 126). Vakıf kayıtlarından takip edilebildiği süre müddetince Ahî Âlâü'd-din Zaviyesi'nin Ahî Şeyhliği faal olduğu müddetçe Ahî Âlâü'd-din'in soyundan gelen Ahî Şeyhlerinin elinde kaldığı görülmektedir. Oğul Âlâü'd-din'in vefatından sonra yerine oğlu Ahî Süleyman'ın Zaviyenin başına geçtiği onu takip eden süreçte de sırası ile Ahî Emrullah ve Ahî Kılıçzâde Hüsam isimlerinde Ahî Şeyhlerinin Zaviyenin başına geçtiği görülmektedir (Gökçe, 2014: 30).

3. Ahî Sinan Zaviyesi

Denizli'de kurulan en eski Ahî zaviyelerinden olan Ahî Sinan Zaviyesi'nin tam kuruluş tarihi bilinmemek ile birlikte XIV. yüzyılın başlarında faal olduğu görülmektedir. Zaviye, Denizli'nin ilk Türk yerleşimine sahne olan Kaleiçi mevkiinin batı tarafında yer almaktaydı. Zaviye, adını taşıdığı Ahî Sinan tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Dönemin önemli Ahî şeylerinden olan Ahî Sinan'ın kurduğu bu Zaviye hem Denizli'nin Türkleşme ve İslamlaşması sürecine büyük katkılar sağlamış hem de şehrin sosyal ve iktisadî hayatını biçimlendirdiği gibi şehrin mimari gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştı (Baykara, 2007: 192).

Beylikler döneminin önemli kaynakları arasında kabul edilen meşhur Tunuslu seyyah İbn Battuta 1333 tarihinde Denizli'ye de uğramıştı. Denizli'de Ahîler tarafından karşılandığı ve onlar tarafından ağırlandığı bilinen İbn Battuta, Denizli'de bulunduğu süre zarfında Ahî Sinan Zaviyesi'nde kalmıştı (İbn Battûtâ, 2013: 279). İbn Battuta XIV. yüzyılda Ahî Teşkilatı'nın işleyişini birebir gözlemlemiş, Anadolu dışından bir müellif olması sebebi ile Ahîler hakkında yaptığı değerlendirmeler oldukça önem taşımaktadır (Şeker, 2000: 79). Denizli üzerinden Ahîler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler aktaran İbn Battuta, şehrin çarşısına girer girmez iki farklı Ahî zaviyesi mensuplarının kendisine doğru koşarak yaklaştıklarını ve birden gözü önünde kavgaya tutuştuklarını şaşkınlıkla anlatmaktadır. Başlangıçta niçin kavgaya tutuştuklarını anlamadığından korku ve şaşkınlıkla Ahîleri izleyen İbn Battuta daha sonra bu iki Ahî gurubunun kendisini hangisinin misafir edeceğine karar veremedikleri için kavga ettiklerini anlayınca şaşkınlığı daha da artmıştı. İşte bu mücadeleyi Ahî Sinan'ın grubu kazanmış ve nihayetinde İbn Battuta, Ahî Sinan Zaviyesi'nde misafir olmuştu (İbn Battûtâ, 2013: 279).

İbn Battuta'nın gözlemlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki XIV. yüzyılın başında Denizli'de iki büyük Ahî zaviyesi bulunmaktaydı. Bunların en büyüğü ve en faal olan Ahî zaviyesi Ahî Sinan Zaviyesi'ydi. Bunun yanında Ahî Sinan Zaviyesi'ni aratamayacak canlılığa sahip olan bir diğer Ahî zaviyesi ise Ahî Duman Zaviyesi'ydi.

İbn Battuta yorgunluğunu atacak kadar dinlendirildikten sonra, hamama götürüldüğünü, ardından da zengin bir sofraya oturtulduğunu, bu güzel yemeğin sonrasında ise Zaviyede bulunan hafızlarca Kur'an okunduğunu, yine sema ayini icra eylediklerini aktarmakta ve bunlardan ziyadesi ile etkilendiğini de açıkça belirtmektedir (İbn Battûtâ, 2013: 280).

Osmanlı tarihi boyunca önemini ve ağırlığını koruyan Ahî Sinan Zaviyesi hakkında açık bir arşiv kaydına ulaşılamamışsa da halk anlatılarından, halk arasında Ahî Sinan'ın ve kurduğu Zaviyenin güçlü bir manevî etkisi bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Örneğin Denizli'ye 1671 yılında uğrayan Evliya Çelebi, Ak Sinan Sultan adıyla zikrettiği Ahî Sinan için hem Zaviyenin ayakta olduğunu hem de halk arasında derin bir etkiye sahip olduğunu bildirmektedir (Evliya Çelebi, 2005: 102).

XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılan Ahî Sinan Zaviyesi ile ilgili 1866 tarihli bir tevcihatta Zaviye şeyhliğine Nakşibendi Tarikatı halifelerinden Şeyh Mehmed Sırrı Efendi'nin tayin edilmiş olduğu görülmektedir (Gökçe, 2014: 166).

4. Ahî Duman Zaviyesi

Denizli'de bulunan en eski Ahî zaviyeleri arasında yer alan Ahî Dumam Zaviyesi, Beylikler Döneminde kurulmuş ve Denizli'nin hem mimarî hem de sosyo-ekonomik şekillenmesinde ciddi katkıları olmuş bir Ahî zaviyesidir. İbn Battuta'nın Denizli hakkında verdiği bilgiler arasında Ahî Duman Zaviyesi de yer almaktadır. İbn Battuta'nın anlattığı Denizli Çarşısında kendisini ağırlamak için kavga eden Ahî gruplarından biri de Ahî Duman talebeleriydi. Zaviye, tarihî Kaleiçi civarında, Denizli'nin şehir merkezinde yer almaktaydı. Ahî Duman'ın Ahî Tuman veya Ahî Toman'ın Denizli Çarşısında bulunan bir demirci ustası ve demircilerin Ahî şeyhi olduğu bu sebeple de Ahî Duman adı ile anıldığı söylenmektedir (Gökçe, 2014: 68).

1671 yılında Denizli'ye geldiği bilinen Evliya Çelebi, Denizli hakkında bilgi verirken faal durumda on bir tekkenin bulunduğunu zikreder ve bunlar arasında en etkili olanlarından birisinin de Ahî Duman Baba Zaviyesi olduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2005: 102). Bugün ayakta olmayan Zaviyenin İstasyon Caddesi'nde, yıkılan eski Ulu Cami ile aynı yapı grubu arasında bulunduğu düşünülmektedir (Gökçe, 2014: 68). Ahî Duman'ın kabrinin ise Kınıklı Yolu üzerinde bugün mevcut olmayan bir mezarlıkta bulunduğu bilinmektedir. Önce zaviye, ardından kabrin ortadan kaldırılmış olmasına rağmen Denizli Ahîliğinin sembol isimlerinden biri olan Ahî Duman ile ilgili sözlü bilgiler, halk muhayyilesinde günümüze kadar etkinliğini sürdürmüştür (Gökçe, 2014: 68).

5. Ahî Eyne Hoca Zaviyesi

Batı Anadolu'nun eski Ahî Babalarından olduğu düşünülen Ahî Eyne Hoca adına kurulan zaviye Batı Anadolu'nun önemli ve köklü yerleşim yerlerinden olan Tavas'ta kurulmuştu. Tam kuruluş tarihi bilinmeyen, Beylikler döneminden itibaren faal olduğu düşünülen Zaviye, Fatih Sultan Mehmed'in zaviyelere dönük politikasından nasibini almış ve tüm arazileri müsadere edilerek timar arazisine çevrilmişti. II. Bayezid döneminde zaviyelerin eski haklarına yeniden elde etmesi sürecinde Ahî Eyne Zaviyesi de eski gelir kaynaklarına kavuşmuştu (Yiğit, 2009: 2012). Ahî Eyne'den sonra zavidârların kimliğine dair çok az bilgiye ulaşılan Zaviyenin XVI. yüzyılda başında mütevazı bir zaviye olduğu anlaşılan Ahî Eyne Zaviyesi'nin XVI. yüzyıldaki gelirlerine bakıldığında 160 dönümlük bir çiftlik arazisi ile bir parça bağ bulunmaktaydı. 1562 yılı itibari ile yıllık geliri ise 600 akçeydi (166 Nolu Defter, 1995: 338).

6. Çivril'de Ahî Bayezid Zaviyesi

Batı Anadolu'da önemli bir geçiş yeri olma özelliğine sahip Çivril ilçesine bağlı İğdir Köyü'nde kurulan Zaviyenin geçmişinin XIV. yüzyıla kadar uzandığı anlaşılmaktadır. İlk kurucu şeyhinin Ahî Bayezid olduğu görülen Zaviyede, Ahî Bayezid'in vefatının ardından kendi soyundan gelen Ahî şeyhlerinin Zaviyenin idaresinde buldukları görülmektedir. Ahî Bayezid'in oğlu Ahî Cüneyd, Zaviyenin ikinci şeyhi olarak görülürken onu takibende kardeşi Ahî Tursun'un Zaviyenin başına geçtiği anlaşılmaktadır (Gökçe, 2011: 240).

Fatih Devrinden az önce kurulduğu düşünülen Zaviyenin diğer zaviyeler gibi Fatih'in zaviyelerin gelirlerine ilişkin sert politikasından nasibini aldığı görülmektedir. Fatih devrinde tüm gelir kalemlerini kaybeden Ahî Bayezid Zaviyesi'nin diğer tüm zaviyeler gibi II. Bayezid döneminde bu gelirlerine yeniden kavuştuğu görülmektedir. Arazilerine geri kavuştuğu dönemde ise zaviyenin başında Ahî İzzeddin Fakih bulunmaktaydı (Gökçe, 2011: 214).

Yavuz Sultan Selim döneminde ilgili zaviyenin başında uygun olmayan bir şeyhin geçtiği tespit edildiği ve müdahale ile şeyh değişikliğine gidildiği kayıtlarda görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman Han döneminde ise kayıtlarda

Derviş İvaz ve Ahî Receb'in Zaviyenin başında bulunduğu, XVI. yüzyılın sonlarında ise Şeyh Turgud adında bir şeyhin Zaviyenin başında bulunduğu görülmektedir. Sonraki yüzyıllarda da faal durumunu koruduğu anlaşılan Zaviyeden günümüze ise ulaşan pek bir şey kalmamış durumdadır. Sadece biri köy içinde, diğeri Çamüstü mevkiinde Dede tabir olunan yatırlar ve ayrıca yine köyde halkın Tekke olarak belirttiği, etrafı çevrili hazire biçimindeki küçük mezarlığın bu zaviye ile ilgili olduğu düşünülmektedir (Gökçe, 2011: 219).

7. Ahî Durmuş Zaviyesi

XVI. yüzyıl itibarıyla Denizli'nin merkez köyü durumunda, bugün Yenicekent adıyla anılan, Buldan İlçesi sınırları içinde yer alan Yenice Köyü'nde kurulan Ahî Zaviyesi'nin tarihinin XV. yüzyıla kadar uzandığı anlaşılmaktadır (Gökçe, 2011: 219). Ahî Durmuş Zaviyesi'nin pek çok Ahî zaviyesinde görüldüğü gibi kurulduğu iskani sınırlı mevkiin gelişmesi ve mimarî anlamda şekillenmesinde ciddi bir belirleyici unsur olduğu anlaşılmaktadır.

II. Murad devrinde bölgenin kesin bir biçimde Osmanlı hâkimiyetine girmesini takiben kurulduğu tahmin edilen zaviyenin Kanuni Sultan Süleyman Han devrinde iki çiftlik arazilik yere sahip olduğu ve bu araziler üzerinden yıllık 1000 akçelik bir geliri bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, TD, nr. 369: 442).

8. Şeyhlü Kazası'nda Ahî İvaz Zaviyesi

Denizli ve çevresinde önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılan Şeyhlü Kazası'nda planlı bir imar politikasının yansımaları olarak seri bir biçimde birçok zaviye ve tekkenin inşa ettirildiği görülmektedir. Bu imar faaliyetinin önemli aktörleri arasında devrin bölgedeki önemli Ahî Babaları arasında yer alan Şeyh Ahî İvaz'da yer almaktaydı. Kendi adıyla anılan birkaç Ahî zaviyesi inşa ettiren Ahî Şeyh İvaz'ın Ahî zaviyelerinden birisi de Bugün Çivril'e bağlı Yeşilyaka Köyü olan eski adıyla Haydan Köyü'nde inşa edilen Ahî zaviyesidir. Bölgenin eski Ahî zaviyeleri arasında yer alan Ahî İvaz Zaviyesi'nin beylikler döneminde kurulduğu bölgenin Osmanlı hâkimiyetine ilk geçtiği dönem olan Yıldırım Bayezid döneminde ise başında kurucu şeyh Ahî İvaz'ın bulunduğu görülmektedir (Gökçe, 2014: 120).

Yine kayıtlardan Ahî İvaz'ın vefatından sonra zaviyenin başına Şeyh Ahî İvaz'ın soyundan gelen Ahî şeyhlerinin geçtiği görülmektedir. Vefatının hemen ardından yerine torunu Şeyh Mustafa geçmişti. Daha sonraki dönemde II. Bayezid Devrine rastlayan süreçte tekkenin başında Şeyh Musa ve Şeyh Abdülkerim'in ortaklaşa bulunduğu görülmektedir (Gökçe, 2011: 230). XVI. yüzyılın son çeyreğinde ise tekkenin başında Şeyh Ali Fakih'in bulunduğu görülmektedir. Canlılığını ve önemini her dönem koruyan bu zaviyenin yakın dönemlere kadar faal durumunu koruduğu anlaşılmaktadır. Her dönem faal olan Ahî İvaz Zaviyesi'nin gelirlerine bakıldığında bir çiftlik arazi ve üç parça bağ ile Şeyhlü merkezde bir dükkana sahip olduğu öğrenilmektedir (Gökçe, 2011: 230).

9. Ahî Kıran Zaviyesi

Şeyhlü Kazası etrafında kurulan önemli bir diğer Ahî zaviyesi de Ahî Kıran Zaviyesi'dir. Osmanlı hâkimiyetinin az öncesinde kurulduğu düşünülen Zaviyenin yukarıda zikredildiği gibi bir imar planı çerçevesinde kurulan zaviyelerden birisidir. Şeyhlü Kazası etrafında bulunan kurulduğu Kıran Köyü'nün oluşumunu belirleyerek köyün merkezini oluşturmuştur.

Germiyanoğulları devrinde kurulan ve kısa bir süre sonra Murad Hüdavendigâr Han devrinde bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Germiyanoğulları'nın temelini attığı, çekirdeğin geliştirilerek devam ettirildiği izlenmektedir. Erken dönemlerde Zaviyenin başında kurucusu ve hem tekkeye hem de köye adını veren Ahî Kıran'ın bulunduğu onu izleyen süreçte ise Ahî İnebeyi ve Ahî Hamza'nın Zaviyenin başında bulunduğu, bu isimler ile birlikte Ali Fakih'in de idare ile ilgili adının da anıldığı görülmektedir.

Bütün erken tarihli zaviyeler gibi Ahî Kıran Zaviyesi'de Fatih Sultan Mehmed Han'ın zaviyelere yönelik politikasından etkilenmiş ve gelirleri müsadere edilerek tımar arazisi olarak kaydedilmiştir. Yine diğer pek çok zaviyede olduğu gibi II. Bayezid döneminde gelirlerine yeniden kavuşan Ahî Kıran Zaviyesi'nin bir çiftlik ve beş dönüm bağa sahip olduğu öğrenilmektedir (Gökçe, 2011: 237). Muhitin oldukça önemli zaviyeleri arasında yer alan Ahî Kıran Zaviyesi'nin XIX. yüzyıla kadar faal durumda olduğu anlaşılmaktadır.

10. Çivril'de Ahî Seydi Zaviyesi

Denizli ili, Çivril ilçesine bağlı Beyköy'de kurulan bu Ahî zaviyesi hakkında oldukça az bilgi bulunmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında kurulduğu tahmin edilen Zaviyenin Beyköy'ün de gelişiminde belirleyici bir role sahip olduğu görülmektedir. Zaviyenin başında Fatih devrinde Ahî Hamza Fakı'nın ardından da Şeyh Mahmud ve Şeyh Mustafa'nın bulunduğu görülürken Kanuni döneminde ise Şeyh Hacı Yusuf'un bulunduğu görülmektedir. Zaviyenin gelir kalemleri arasında bir çiftlik arazisi ile üç parça bağın bulunduğu zikredilmektedir.

11. Sonuç

Tarihi boyunca ticarî canlılığı olan Aydın'da kaçınılmaz olarak köklü bir çarşı kültürü ve esnaf geleneği de oluşmuştu. Türklerin İslam kültüründe şekillen "hisbe" teşkilatının XIII. yüzyıl Anadolu'sunda kendi örflerine göre yeniden uyarlayarak daha zengin ve daha kurumsal bir esnaf teşkilatı olarak geliştirdikleri Ahîlik kuşkusuz bu kadar köklü bir çarşı ve esnaf kültürüne sahip olan Aydın ve çevresinin Türk hâkimiyetine girmesi ile birlikte buraya taşınmış ve Aydın ve çevresinin yeniden imarında belirleyici bir unsur olmuştu.

Konu çerçevesinde yapılan incelemelerde bölgeye ilk gelen Türkmenlerin başında olduğu ve bölgenin fethinde büyük rol oynayan Ahî Babaların oldukları anlaşılmaktadır. Buradan hareketle de Denizli ve Çevresinde Ahîliğin ilk Türk yerleşimi ile birlikte başladığı rahatlıkla söylenebilir. Beylikler devrinin önemli kaynakları arasında sayılan ve 1330'lu yıllarda Denizli, Aydın ve Muğla çevresinden geçen seyyah İbn Battuta, bu muhitlerde rastladığı çok canlı ve etkin Ahî varlığını hayranlık ve şaşkınlıkla anlatmaktadır. Aydın ve çevresindeki Ahî varlığı Osmanlı hâkimiyetinde de gelişerek devam etmiştir. Denizli çevresindeki Ahî varlığı Osmanlı Dönemi'nde de daha da artarak gelişmiştir. XVII. yüzyılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi, Aydın ve çevresindeki Ahî varlığı hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Her ne kadar XVII. yüzyıldan sonra Lonca Sistemi'ne geçilmesi ile birlikte Ahîlik Teşkilatı ehemmiyetini kaybetmiş olsa da bu bölgede varlığı tespit edilen birçok Ahî zaviyesinin XIX. yüzyıl sonlarına kadar etkin faaliyetlerini devam ettirdiği görülmektedir. Denizli ve çevresinin Ahîlik ile ilgili sahip olduğu en önemli değer kuşkusuz Eski Çine'de bulunan Ahmed Gazi Külliyesi'dir. Menteşe Beyleri'nden Ahmed Gazi adıyla anılan bu eser Menteşeoğulları'ndan itibaren bölgedeki Ahîlik yapısının merkezi durumundaydı. Ahî İbrahim ve Ahî Bayram gibi iki büyük Ahî Babasının medfun olduğu külliye Menteşeoğulları zamanında bir Ahîlik merkezi olduğu gibi Osmanlılar Devrinde daha da gelişmiş Ahî şeyhlerinin yetiştiği merkezi bir Ahî Ocağı pozisyonunu kazanmıştır.

Ahîlik üzerinden ticarî ve sosyal hayata ilişkin elde edilebilecek en önemli bilgi ise uzunca bir süredir Türklüğü küçümsercesine ifade edilen "çarşı pazar ve zanaatkarlık zaten gayrimüslimlerin elindeydi. Türkler ticaret ile uğraşmadı" şeklindeki yorumun oldukça isabetsiz ve talihsiz bir yaklaşım olduğunu açıkça gösterecek şekilde Denizli özelinde çarşının kontrolünün ve sermayenin XIX. yüzyıla kadar Türklerin elinde olduğunu gözler önüne serecek belge ve kayıtlara ulaşılmasıdır. Bütün elde edilen verilerin sonucunda Anadolu'daki Türk kültürünün kendine özgü ve oldukça güçlü bir kurumu olan Ahîliğin Denizli ve çevresi özelinde Türk hâkimiyetine girdiği dönemden Ahîliğin kaybolduğu modern dönemlere kadar diğer Anadolu muhitlerindeki aratmayacak yoğunlukta ve canlılıkta varlığını göstermiş olmasıdır.

Kaynakça

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları. (1995). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Akbulut, O. N. (2008). *Evliya Çelebiye Göre Güneybatı Anadolu (Aydın, Denizli, Muğla)*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Anonim *Selçuknâme, Tarih-i Âl-i Selçuk*. (2014). Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner (Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.

Baykara, T. (2007). *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*, İstanbul.

- Baykara, T. (2013). "Aydinoğulları'nın İlk Devirlerine Dair Mülahazalar", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-I: Aydinoğulları Tarihi*, 4-6 Kasım 2010. Cüneyt Kanat, Mehmet Ersan, Mehmet Şeker (Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cumhurbaşkanlığı Arşiv Dairesi Başkanlığı BOA, TD, nr. 369. Defter
- Ebü Abdullah Muhammed İbn Batuta Tanci (2010). *İbn Batuta Seyahatnamesi*. A. Sait Aykut (Çev.). C. I, İstanbul.
- Erdoğan, M. A. & Bıyık, Ö. (2015). *T.T 0001/1 M.Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. A. (2000). "Anadolu'da Ahiler ve Ahî Zaviyeleri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV.
- Evlia Çelebi (2005). *Seyahatnâme*. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff (Haz.). C. IX. İstanbul.
- Gökçe, T. (2000). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*. Ankara.
- Gökçe, T. (2011). "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler". *Eumenia, Şeyhlü-Işıkı*. Bilal Söğüt (Ed.). İstanbul.
- Gökçe, T. (2014). "Ahî Âlâü'd-din Zaviyesi". *Ahilik Ansiklopedisi*. C. I, Ankara.
- Gökçe, T. (2014). "Ahî Duman Zaviyesi". *Ahilik Ansiklopedisi*. C. I, Ankara.
- Gökçe, T. (2014). "Ahî İvaz Zaviyesi (Şeyhlü)", *Ahilik Ansiklopedisi*. C. I, Ankara.
- Gökçe, T. (2014). "Ahî Paşa Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*. C. I, Ankara.
- Gökçe, T. (2014). "Ahî Sinan Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi*. C. I, Ankara.
- Kazıcı, Z. (1988). "Ahî Baba". *DİA*, C. 1, İstanbul.
- Küçükdağ, Y. (2014). "Ahi Baba". *Ahilik Ansiklopedisi*. C. 1, Ankara.
- Şeker, M. (2001). *İbn-i Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şeker, M. (2011). *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-Namelerin Yeri, (Seyyid Hüseyin El-Gaybî'nin "Muhtasar Fütüvvet-Nâme"si)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Temel, H. (2007). *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimdeki Rolü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yiğit, A. (2009). *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*. Ankara.
- Yiğit, İ. (2013). "XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahî Adlı Zaviyelerin Dağılışı". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring.